

סוגיה כג: סדר תפילות בתענית (3): אמירת הברכות במקדש ובגבולין

**

רקע

המשנה מפרטת את סדר הברכות במקדש ובגבולין. הראשונים נחלקו בהבנת המשנה והברייתא.

מקורות

- א. טז:–יז. "ואומר לפניהם עשרים וארבע ברכות... ברוך משפיל הרמים"
- ב. תוס' ד"ה מאי ר"ן ו-ו: באלפס ד"ה ר', ויש שלמדנו, ויש שמתמיהים, מעשה, וכבר רמב"ם הל' תעניות פ"ד הל' ה-יז
- ג. שו"ע סי' תקעט סע' ב

הסבר הסוגיה

"ואומר לפניהן עשרים וארבע ברכות שמונה עשרה שבכל יום ומוסיף עליהן עוד שש".
[משנה טו.]

המשנה אומרת שבתעניות מאריכים בברכת גואל ישראל ומוסיפים עוד שש ברכות. בכל הברכות הללו חותמים "מי שענה את... הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה'..."

המשנה אומרת שיש הבדל בין סדר הברכות במקדש לבין סדר הברכות בגבולין, ההבדל אינו ברור ונחלקו בו הראשונים:

מרש"י [טז: ד"ה אבל במקדש] משמע שסדר אמירת הברכות במקדש זהה לסדר אמירת הברכות בגבולין, וההבדל היחידי שבמדינה חותמים "ברוך אתה ה'..." ועונים אמן, ובמקדש חותמים "בא"ה א-להי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך..." ועונים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

הראשונים מקשים על הסבר זה, מדוע רבי חלפתא ור' חנניא בן תרדיון נהגו במדינה כמו במקדש, האם לא ידעו שרק במקדש אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"? ומדוע הם נהגו כך רק בתעניות, והרי הדין נכון בכל הברכות?

הרמב"ם [הל' תעניות פ"ד הל' יד-טו] מפרש שההבדל בין המקדש לגבולין, שבמקדש היו תוקעים על סדר הברכות, ובגבולין תוקעים רק לאחר סיום שש הברכות.

הסברו של הרמב"ם מסתדר עם המשנה אבל בברייתא [טז:] מובא שבסדר התפילה שבגבולין תוקעים בכל ברכה וברכה. לפיכך מפרש הר"ן, שההבדל בין המקדש לגבולין,

שבגבולין שליח ציבור חותם את הברכה, הציבור אומר אמן ותוקעים. במקדש שליח ציבור חותם את הברכה, הציבור אומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, שליח ציבור חוזר ואומר "מי שענה את.... הוא יענה אתכם" ותוקעים.

מתבאר מדברי הר"ן ש"אמן" מהוה אישור הברכה, ו"ברוך שם כבוד מלכותו" מהוה ברכה בפני עצמה. כיוון שהתקיעה אמורה להתייחס לברכת התענית, בגבולין ניתן לתקוע אחר אמירת אמן, ובמקדש לא ניתן לתקוע אחר אמירת ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, שנראה כתוקע על ברכה זו ולא על ברכת התענית, ולכן חוזרים "מי שענה את... יענה אתכם" ותוקעים על ברכת התענית.

מדברים אלו למדנו מדוע בגבולין עונים אמן ובמקדש עונים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. השומע ברכה בגבולין חייב לאשרה, במקדש לא מספיק לאשר את הברכה אלא חייבים לברך על הזכרת השם [ריטב"א טו. ד"ה גרסת רבינו אלפסי] מוסיף שחיוב הברכה מפני שבמקדש מזכירים את השם המפורש].

המשנה אומרת: "ואומר לפניו עשרים וארבע ברכות שמונה עשרה שבכל יום ומוסיף עליהן עוד שש ואלו הן זכרונות ושופרות...". משמע ממשטות המשנה שאחר ברכת גואל ישראל אומר שש ברכות, הברכה הראשונה ברכת זכרונות וחותם בה "בא"ה זוכר הנשכחות", ברכה שניה שופרות וחותם בה "בא"ה שומע תרועה". הרמב"ם [הל' תענית פ"ד ה"ה] פוסק שאומרים זכרונות ושופרות בברכת גואל ישראל, ולא בשתי הברכות הראשונות מברכות התענית [ע"ע ריטב"א טו. ד"ה ואלו הן].

הראשונים נחלקו מהם זכרונות ושופרות. הרמב"ם [פ"ד ה"ה] פוסק: "ואומר זכרונות ושופרות מעין הצרה", משמע שזכרונות ושופרות בתעניות אינם קשורים לזכרונות ושופרות בראש השנה, אלא אומרים פסוקים מיוחדים מעין הצרה. הרמב"ן [ד"ה מה ששינונו ואומר לפניו] חולק וסובר שאומרים את הזכרונות והשופרות של ראש השנה [בהשמטת משפטים הקשורים לראש השנה בלבד].

הראשונים נחלקו כיצד תוקעים בתעניות. הרמב"ם סובר שתוקעים שלש תקיעות, בברכה הראשונה תקיעה תרועה תקיעה, בברכה שניה תרועה תקיעה תרועה, וחוזר חלילה. הרמב"ן [שם] סובר שבראש השנה יש גזרת הכתוב מיוחדת לתקוע שלש תקיעות, בתעניות אין גזרת הכתוב ותוקעים תקיעה אחת בלבד, בברכה ראשונה תקיעה, בשניה תרועה וחוזר חלילה.

סיכום

הראשונים נחלקו כמה מחלוקות בענין סדר ברכות התענית:

הרמב"ן סובר שתוקעים גם במקדש וגם במדינה, אומרים זכרונות ושופרות של ראש השנה, ואומרים אותם בשתי הברכות הראשונות שמוסיפים בתענית. הרמב"ם סובר שבמקדש תוקעים על סדר הברכות ובמדינה בסוף הברכות, אומרים זכרונות ושופרות מעין הצרה, ואומרים אותם בתוך ברכת גואל ישראל.

הלכה

השו"ע [סי' תקעט סע' ב] אינו מפרט את סדר הברכות, ומפנה לטור שביארו יפה.